

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКИ ЗБОРНИК

Књига XX

У част
20. броја *Етно-културолошког зборника*
и
22 године рада *Етно-културолошке радионице*

УДК 008:39(082.1)

ISBN 978–86–907131–2–7

WORKSHOP FOR ETHNOLOGICAL AND CULTURAL STUDIES – SVRLJIG

Book XX

ETHNO-CULTURAL ANNALS

for the study of the culture of eastern Serbia
and the neighbouring regions

Editor-in-Chief

Sreten Petrović

Editor

Nedeljko Bogdanović

Editorial Staff

Petar Vlahović, Mihaj N. Radan, Dragan Žunić,
Stanka Janeva, Ivica Todorović, Rade Milojković,
Irena Ljubomirović, Vojislav Filipović, Zoran Vučić

Editorial Secretary

Slaviša Milivojević

Svrljig
2016

УДК 008:39(082.1)

ISBN 978–86–907131–2–7

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКА РАДИОНИЦА – СВРЉИГ

књига XX

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКИ ЗБОРНИК

за проучавање културе источне Србије
и суседних области

Главни и одговорни уредник

Сретен Петровић

Уредник

Недељко Богдановић

Редакција

Петар Влаховић, Михај Н. Радан, Драган Жунић,
Станка Јанева, Ивица Тодоровић, Раде Милојковић,
Ирена Љубомировић, Војислав Филиповић, Зоран Вучић

Секретар редакције

Славиша Миливојевић

Сврљиг
2016

Издавач:
ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКА РАДИОНИЦА – СВРЉИГ
Боре Прице 2, Сврљиг, тел. 018/ 821–059
www.kcsvrljig.rs

За издавача:
Раде Милојковић

Рецензенти:
Срећен Пејровић
Недељко Бојдановић
Војислав Филиповић
Ивица Тодоровић

Лектор
Недељко Бојдановић

Превод резимеа на енглески:
Марина Цветковић

Класификација
Тајјана Филиповић – Радулашки

Припрема и штампа
Чиџоја штампа, Београд

Тираж
300

Штампано 2016

Етно-културолошки ЗБОРНИК, књ. XX, Сврљиг 2016

ДУХОВНА И МАТЕРИЈАЛНА КУЛТУРА СТАНОВНИШТВА
ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ И СУСЕДНИХ ОБЛАСТИ

У овом броју Зборника доносимо прилоге
етнолошких, археолошких и културолошких
истраживања културе источне Србије
и суседних области

Председник Савета Етно-културолошке регионице
мр Раде Милојковић

Председник Управног одбора Етно-културолошке регионице
проф. др Сретен Петровић

Савет редакције зборника

др Радост Иванова (Софија)
др Танас Вражиновски (Скопје), др Драган Жунић (Ниш)
др Сретен Петровић (Београд), др Недељко Богдановић (Ниш)
др Анна Плотникова (Москва), др Бранимир Ђорђевић (Ниш)
др Весна Марјановић (Београд), мр Раде Милојковић (Сврљиг)
др Милена Беновска-Събкова (Софија), др Владимир П. Петровић (Београд)
др Оливера Васић (Београд), Дејан Крстић (Зајечар)

Садржај

Предговор	11
---------------------	----

I

ЕТНОЛОШКА И ФИЛОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА

<i>Недељко Бојдановић</i> РОМИ У СВРЉИШКОМ КРАЈУ СРЕДИНОМ XIX ВЕКА	15
<i>Зоран Вучић</i> НАРОДНИ ГОВОРИ ИСТОЧНЕ И ЈУЖНЕ СРБИЈЕ У СЛУЖБИ САВРЕМЕНЕ КЊИЖЕВНОСТИ	25
<i>Љубиша Рајковић Кожељац</i> ФУНКЦИЈА РИМЕ У ГОВОРНИМ НАРОДНИМ ТВОРЕВИНАМА	29
<i>Драгољуб Злајковић</i> О ИГЊАТОВОМ ДАНУ, ПОЛОЖАЈНИКУ И ПРВОЈ ПОСЕТИ У ПИРОТСКОМ КРАЈУ И СУСЕДНИМ ОБЛАСТИМА	39
<i>Нина Аксић</i> ТРАДИЦИОНАЛНЕ ДРУШТВЕНЕ ИГРЕ И ДЕЧЈЕ ИГРАЧКЕ ТИМОКА	51
<i>Дејан Крстић</i> ПРОРОЦИ У СРЕДЊЕМ ТИМОКУ	67
<i>Ана Савић Грујић</i> УСМЕНО ПРЕДАЊЕ КАО СЛОЈ ДИЈАЛЕКАТСКОГ РЕЧНИКА	85

II

АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА

<i>Владимир П. Пејровић, Војислав Филиповић</i> АРХЕОЛОШКА ИСКОПАВАЊА ЛОКАЛИТЕТА ТИМАКУМ МАЈУС – Ископавања 2015. године –	93
<i>Драгана Анђић</i> ДВЕ ТЕСЛЕ ТИПА АЛТХАЈМ ИЗ СВРЉИГА	97
<i>Бојан Појовић, Гордана Јеремић</i> НАЛАЗИШТЕ „БУНАВЕЈСКО“ У СУШЕВЉУ/РЕПИШТУ КОД ВЛАДИЧИНОГ ХАНА – Археолошка и експериментална истраживања . .	105

III

ТЕОРИЈСКЕ И МЕТОДОЛОШКЕ НЕДОУМИЦЕ у истраживању и тумачењу народне културе

<i>Срећен Пејровић</i> СЕЛО – ТЕМЕЉ СРПСКЕ ДРЖАВЕ – Прилог <i>Појису Сврљишкој среза 1863.</i> . .	117
<i>Недељко Бојдановић</i> ДАЉИ ПУТЕВИ ЛЕКСИКОГРАФСKE ОБРАДЕ ПРИЗРЕНСКО- ТИМОЧКИХ ГОВОРА	135

ХРОНИКА

Осврти и прикази

Љубиша Рајковић Кожељац: <i>Речник шимочкој говора</i> , Лексика, Неготин 2014, стр. 660 (Слободан Реметић)	151
Драгољуб Златковић: <i>Речник, пиротској говора, I-II</i> , Службени гласник, Београд 2014, стр. 574+604 (Недељко Богдановић)	154
<i>Пиротски крај</i> . Насеља, порекло становништва, обичаји. Едиција Корени. Репринт издање. Приредио Борисав Челиковић; ЈП <i>Службени гласник</i> и САНУ, књ. 26, Београд, 2015. (Сретен Петровић)	157
Мирослав Б. Ђурђановић: <i>Грејачки микрорејон</i> (жртве ратова и буна у 19. и 20. веку), Nais print dizajn, Ниш 2014, стр. 180 (Недељко Богдановић)	159
In memoriam: Др Бранимир Ђорђевић 1942–2016 (Сретен Петровић)	161
АНЕКС.	163
In memoriam: Др Оливера Васић 1946–2015 (Ивица Тодоровић)	165
Нови сарадници зборника	167
Спонзори	169

Contents

Foreword	11
--------------------	----

I

ETHNOLOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH

<i>Nedeljko Bogdanović</i> ROMA PEOPLE IN THE AREA OF SVRLJIG IN THE MIDDLE OF THE 19 TH CENTURY	15
<i>Dragoljub Zlatković</i> ON IGNJAT'S DAY, "POLOŽAJNIK" IN HIS FIRST VISIT IN THE AREA OF PIROT AND NEIGHBOURING REGIONS	25
<i>Nina Aksić</i> TRADITIONAL BOARD GAMES AND CHILDREN'S TOYS OF TIMOK	29
<i>Dejan Krstić</i> PROPHETS IN THE AREA OF MIDDLE TIMOK.	39
<i>Zoran Vučić</i> FOLK SPEECH OF EASTERN AND SOUTHERN SERBIA SERVING FOR THE PURPOSE OF CONTEMPORARY LITERATURE	51
<i>Ana Savić Grujić</i> ORAL TRADITION AS A FORM OF THE DIALECT DICTIONARY	67
<i>Ljubiša Rajković Koželjac</i> THE ROLE OF RHYME IN SPOKEN FOLK TRADITION	85

II

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH

<i>Vladimir P. Petrović, Vojislav Filipović</i> ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE SITE TIMACUM MAIUS – Excavations in 2015 –	93
<i>Dragana Antonović</i> TWO ADZES OF ALTHEIM TYPE FROM SVRLJIG.	97
<i>Bojan Popović, Gordana Jeremić, Marija Jović</i> THE SITE "BUNAVEJSKO" IN SUŠVLJE/REPIŠTE NEAR VLADIČIN HAN . .	105

III

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL DOUBTS IN RESEARCH AND INTERPRETATION OF THE FOLK CULTURE

<i>Sreten Petrović</i> VILLAGE – FOUNDATION OF SERBIAN STATE – <i>Supplement to the Register of Svrljig Region in 1863</i>	117
<i>Nedeljko Bogdanović</i> FURTHER PATHS OF LEXICOGRAPHY PROCESSING OF PRIZREN- TIMOK SPEECH	135

CHRONICLES

Reviews and retrospectives

Ljubiša Rajković Koželjac, <i>Recnik timočkog govora (Dictionary of the Timočki Speech)</i> . Leksika, Negotin 2014, 660. (Slobodan Remetić)	151
Dragoljub Zlatković, <i>Recnik pirotskog govora (Dictionary of the Pirotski Speech)</i> , I-II. JP Sluzbeni glasnik Belgrade, 2014, 574+604. (Nedeljko Bogdanović)	154
<i>PirotPirotski kraj (The Area of Pirot)</i> . Settlements, the origin of inhabitants customs. Edition Koreni, Remprint Edition, Edited by Borislav Celikovic, JP Sluzbeni glasnik and SASA, volume 26, Belgrade, 2015, 1045. (Sreten Petrović)	157
Miroslav B. Đurđanović, <i>Grejacki mikrorejon (Micro region of Grejac)</i> , (victims of wars and uprisings in the 19 th and 20 th century), Nais print dizajn, Niš 2014, 180. (Nedeljko Bogdanović)	159
In memoriam: dr Branimir Đorđević 1942–2016 (Sreten Petrović)	161
Annex	163
In memoriam: dr Olivera Vasić 1946–2015 (Ivica Todorović)	165
New associates in the Ethno-Cultural Annuals	167
Sponsors	169

ТРАДИЦИОНАЛНЕ ДРУШТВЕНЕ ИГРЕ И ДЕЧЈЕ ИГРАЧКЕ ТИМОКА

*Шта је џуцање?
Један шћо је мене ударио
џраћком џуном џо џлави.
Оловка пише срцем*

Традиционалне друштвене игре у тимочкој области представљају важан сегмент нематеријалне баштине овога краја. Грађа која се излаже у раду ексерпирана је из два дијалекатска речника тимочког говора и једне дијалектолошке монографске студије везане за пастирску терминологију. Циљ рада је представљање и разврставање доступне грађе везане за ову врсту игара, као и прегледно разврставање играчака у тимочкој области, како би се утврдио значај овог дела наслеђа и поставили оквири за даља истраживања.

Кључне речи: тимочка област, традиционалне друштвене игре, чобанске игре, чобанска надметања, дечје игре, играчке.

Да би се сагледале врсте традиционалних друштвених игара, како оне које играју деца тако и оне намењене старијима, махом младићима чобанима, и да би се могло разумети због чега су неке игре заступљеније у одређеном крају Србије, док су друге мање заступљене или уопште нису у том крају познате,³ неопходно је пре свега указати на географски положај истраживаног терена, као и на друштвене прилике које владају на датом терену (утицаји других култура, привредно стање, занимања којима се бави становништво и др.).

¹ nina.aksic@ei.sanu.ac.rs

² Овај текст је резултат рада на пројекту 47016: *Интердисциплинарно истраживање културној и језичкој наслеђа Србије и израда мултимедијалној интернет јорјала „Појмовник српске културе“*, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

³ О традиционалним друштвеним играма писали су, поред осталих, и следећи аутори: Тихомир Р. Ђорђевић (уред.), *Српске народне игре*. Српски етнографски зборник књига 9, Београд: Српска краљевска академија, 1907; Слободан Зечевић, *Српске народне игре џорекло и развој*. Београд: „Вук Карацић“ и Етнографски музеј, 1983; Оливера Васић, *Народне мелодије, игре и ношње џешићерко – сјеничке висоравни*. Београд: Радио – Београд, 1984; Оливера Васић, *Народне игре и забаве у шћивоужичком крају*. Београд: Српска академија наука и уметности Етнографски институт, 1990; Александар Крел, *Дечје игре, Традиционалне српске такмичарске дечје игре у Товаришеву (Бачка)*. Београд: Српски генеалогски центар, 2005; Весна Марјановић, *Традиционалне дечје игре у Војводини*. Нови Сад: Матица српска, 2005; Tijana Jakovljević-Šević, *Dečije igre u Novom Sadu u prvoj polovini dvadesetog veka*. Novi Sad: Muzej grada Novog Sada, 2011.

Тако, имајући у виду све претходно поменуто, неопходно је нагласити да тимочка област као једно велико подручје југоисточне Србије обухвата територију *од јодножја ѿланине Тресѿбаде, ѿј. од Књажевца до Врашарнице (ујраво од њеној засеока Змијанца)* (Станојевић 1940: 394). Њено становништво је већинским делом мешано, тимочко-браничевско и шопско или торлачко, са веома малим процентом динарских досељеника и становништва које се доселило из јужноморавских и вардарских области, како се може видети из карте *Порекло становништва северне Србије* Ј. Цвијића, представљене у књизи *Насеља српских земаља* (Челиковић 2011: између 400–401). Са великим бројем села, и претежно староседелачким становништвом⁴, овај крај одише богатом традиционалном културом, која се преноси с колена на колена, а у ту традиционалну културу, у њену духовну нематеријану баштину спадају и традиционалне игре. Такође, важно је имати у виду да су се становници овога краја, углавном мушко становништво, до средине двадесетог века претежно бавили сточарством, што је свакако било условљено конфигурацијом терена на коме се живело, као и да је то било сезонско сточарење (тзв. полуномадски тип) – лети је стока пасла на планинским испашама, а зими се прехрањивала у сеоским шталама (Антонијевић 1982).⁵ Занимљив је податак да се у речницима Ј. Динића и Љ. Рајковића у мањем броју срећу називи чобанских игара и чобанских надметања, и поред сточарења као изузетно важне привредне гране у тимочној области, а да су у већој мери заступљени називи дечјих игара.

Примери који ће бити представљени у раду, а који су ексцерпирани из два дијалекатска речника тимочног говора – *Тимочки дијалекатски речник* Јакше Динића (2008) и *Речник тимочној говора* Љубише Рајковића Кожељца (2014), као и из дијалектолошке монографске студије С. Ракић-Милојковић – *Пастирска штерминологија Кривовирској Тимока* (Ракић-Милојковић 1993), односе се на велики број дечјих игара и на неколицину чобанских игара. Ове игре ће бити подељене на *игре за чобане*, са подврстама *чобанска надметања* и *чобанске игре*, и на *дечје игре*, у оквиру којих ће бити представљено неколико подврста. Уочена је и једна занимљивост – наиме, у прегледаним речницима није забележена ниједна игра са посела коју могу играти и мушкарци и жене. Уз дечје игре, у тимочком крају је прибележен и знатнији број различитих назива играчака за девојчице и дечаке, па ће у овом тексту називи играчака бити дати као посебна, трећа целина, са подгрупама *итрачке за дечаке*, *итрачке за девојчице* и *универзалне итрачке*.

О изузетном значају деце, као наследника обичаја и традиције, па тако и самих игара, што ће се показати и кроз овај рад, сведочи и забележен назив за посебан славски дан намењен искључиво деци – *Сировица (Дреновац) ж. славски дан намењен (након главној дана) деци и њиховом друштву* (Рајковић 2014: *Сировица*).

⁴ Према речима М. Станојевића, око реке Тимок је живело, *по досељењу Словена на Балканско Полуострво, једно словенско ѿлеме које се називало Тимочанима* (Станојевић 1940: 394).

⁵ Више о сточарству у овим крајевима видети у: Антонијевић, 1982.

1. Игре за чобане

Ове игре углавном играју младићи, момци који чувају стоку, те када је изведу на испашу, они се сакупе и овим играма испуњавају своје слободно време.

1.1. Чобанска надметања

У чобанска надметања сврставају се игре у којима је неопходно показати физичку спремност и, наравно, надјачати противника. Ове игре играју се „један на један“, а играле су се за време чувања стоке. У западној Србији су постојала и такмичења везана за чобанска надметања, која се су се махом одржавала на саборима и вашарима,⁶ но за тимочки крај немамо таквих података, што не значи да се потврде не би пронашле при циљаним и опсежнијим теренским истраживањима.

а) Скок у даљ и вис, ѓрескакање

У речнику Љ. Рајковића пронађен је само један конкретан назив за игру скакања – **надријушка** ж. такмичење у скакању. – *Досџа с џуј вашу надријушку, бре, чека ни рабоџа*, док неколико глаголских и именских речи из Динићевог и Рајковићевог речника јасно указује на постојање различитих игара везаних за скакање и на њихову фреквентност. На пример, међу тим речима налазе се и следеће: **надрија** несвр. *скаче даље од остџалих; ујор. надријуе*. – *Кџ се надријамо, ја ја обовезно надријим* (Динић), **надрија се** несвр. *Такмичи се у скоку у даљ*. – *Надријимо се куј чејодолек да рийне* (Динић), **надријање** с џл. им. *од надрија* (Динић), **надрији** свр. *Скочи даље од некоја*. – *Мој џе надријимкџ од рекнеш* (Динић), **надријување** с џл. им. *од надријуе (се)* (Динић), **надријуе** несвр. в. *надрија (несвр.)* – *надријуем и, наравџи да и надријуем, кво су они за мен* (Динић), **надријуе се** несвр. в. *надрија се* (Динић), **надријен**, -а, -о *надскочен, џобеђен у скоку*. – *Само сам џџнадријен, никад више* (Рајковић), **надријнуџ**, -а, -о в. *надријен* (Рајковић), **надријуван**, -а, -о *надскакиван, надмашиван у скакању* (Рајковић).

б) Рвање

Интересантно је да ни у једном ни у другом дијалекатском речнику нема именице *рвање*, те самим тим ни описа такве игре, али се сређу глаголи којима се именује начин побеђивања у рвању: **оваља** несвр. 1. *џобеђује у рвању и сл.* – *Мој унук Вукаџин оваља сву децу у школу* (Динић), или пак они којима се именује победа у рвању: **надборен**, -а, -о *џобеђен у рвању*. – *Надборен сам заџој џџо сам у џо време џадувал* (Рајковић), **надбори** све, *надјача у рвању, џобеди рвајуџи се*. – *Јучер Дача на Крснад борил сви момци* (Рајковић); затим именички назив увода у борбу: **џерџе** с. 2. *риџуал на иџра рвача џред саму борбу*. – *Без џерџе се никад несуг обарали* (Рајковић); потом и називи самих детаља у начину играња ове игре: **џокоџџе** с. *џоложај у рвању кад оба рвача у борби џагну насџџице („на сџџ“), џџо*

⁶ Аутор овог рада започео је истраживања традиционалних друштвених игара у Ваљевској Подгорини током 2015. године, а део резултата тих истраживања биће представљен у раду *Традиционалне друштвене игре Ваљевске Подгорине*, који се налази у припреми за штампу за тематски зборник.

се оцењује као да нема победника (нерешено), те се рвачи изнова хватају у кош-шац. – Пошто је овој јокошће, че морају пак да се обарају (Рајковић).

в) Бацање камена с рамена

Ово је једно од изузетно популарних чобанских надметања, у коме је циљ – бацити камен с рамена што даље, али са за то одређене линије. Игра се у речнику Љ. Рајковића налази под одредницом *мећање*, а њен опис је следећи: *мећање с. 2. бацање камена с рамена. – Сабрали се момци на мећање* (Рајковић). Поред назива за игру, наилазимо и на назив за победу при бацању: *надврљен, -а, -о надмашен у бацању. – Нећи мора да буде и надврљен, ако му нее мило* (Рајковић).

1.2. Чобанске игре

Чобанске игре су колективне игре, оне које играју момци, млади чобани током пуштања стоке на испашу. Ове игре се играју уз помоћ реквизита који су направљени од природних материјала, као што су нпр. дрво или камен. Оне се углавном играју на отвореном простору, и то на ливади.

а) Клис

Ова игра је веома популарна традиционална игра и распрострањена је у читавој Србији. Према запису С. Ракић-Милојковић, у Кривовирском Тимоку клис је игра у којој се на једну шојају пободену у земљу поставља (...) четвртасно јарче дрвета дужине тридесетак сантиметара (клис), чији су крајеви одсечени накос „на ошклис“. Другом шојајом један играч удари по клису, а други играч је дужан да клис ухвати у лећу (Ракић-Милојковић 1993: 66–67). Такође, код истог аутора налазимо и дијалекатски текст у коме се детаљније описује ова игра: *Направи се, побди се шојаја у земљу и онда се направи једно тридесет сан-тима мало четвртасно дрво, зареже се с једне и с друге, зареже се с једне и с друге стране на ошклис и онда стави се на ону шојају и сас друју шојају се таја, онај тамо треба да ухвати, ако не ухвати, онда он мора да, да носи код куће...* (Ракић-Милојковић 1993: 85).

У речнику Ј. Динића се за ову игру среће назив *клиска ж 2. деца игра клисом. – Ајде да играмо клиску* (Динић), док се у Рајковићевом речнику дечак који игра ову игру назива *клизурак м. дечкић који се игра клиса. – Момци клисураци, кошуље им до курици* (Рајковић), а друкчије изведен назив – *клизурац* среће се у Динићевом речнику, с тим што код њега нема објашњења да се ради о дечаку који игра клис: *клизурац м шаљ. дечак, момчић. – Ој, ви, момци клисураци!* (Динић). У Динићевом речнику среће се и један назив за реквизит у игри клиса: *баба ж 3. у игри клиса водоравно постављена палица уз колац. 4. у игри клиса распојање од 5 до 10 машки* (Динић).

б) Свиња

Ово је веома заступљена чобанска игра, а среће се и са следећим синонимним називима, од којих је већина само друкчијег гласовног склопа: *свиња, свиња, свињица, човиња, швиња, љуца, ључка, цолка*. Ову игру детаљније описује С. Ракић-Милојковић у оквиру пастирске терминологије Кривовирског Тимока, а под на-

живом човиња или швиња: *игра се шojaјама које на доњем крају имају задебљање „буцу“, а којима се удара лoиша најправљена од мусе (посебна врста пецурке која се ствара на шрулом дрвешу). Циљ је ушераши лoишу од мусе у руцу најправљену у земљи (игра је налик данашњем хокеју на шрави)* (Ракић-Милојковић 1993: 67).

Поред наведеног описа, у речницима се срећу и следећи описи ове игре, познате под различитим називима: **свиња** ж 1. *пастирска игра у којој играчи настоје да шшайовима ушерају један панаћ у мало удубљење у земљи. – Къд леши замрктимо овце на Церје, највише смо волели да играмо свињу* (Динић), **свинћа** ж. *врста пастирске игре (у њој се парче дрвеша, шзв. свинћа, шшайовима ушерује у мало удубљење у земљи), свињица ж. 1.в. свинћа* (Рајковић), **џуца** – *Къд сам бил овчар, играл сам свинћу. У великоизворском јовору: свинкь* (Рајковић), **џучка** ж. *свињица (пастирска игра), клис*⁷ (Рајковић), **џуца** ж. 2. *в.џучка. – Гуцу су играли овчари* (Рајковић) и **џолка** ж. *в. свинћа* (Рајковић).

Уз називе и описе ове игре, у речницима тимочког говора могу се наћи и називи за реквизите којима се она игра, као и именована делова терена, па тако налазимо следеће термине, од којих су сви осим првог забележени у Рајковићевом речнику: **свиња** ж 2. *панаћ који играчи ударају шшайовима док играју „свињу“.* – *За свињу обично најдемо нећи поманечкь чейар* (Динић), **кривачка** ж. *шojaја којом се игра шзв. свињица (в.), свињица ж. 2. сам „пак“ у пастирској игри зв. свињица, џлик, мн. џликове м. 2. мало удубљење испред учесника у пастирској игри „свињица“ или „свинћа“.* – *Сваћи од нас чува с шоваћу свој џлик да не улезне свиња у кош м. средишња руда у игри зв. „свиња“ (у шу руцу се шшайовима ушерује „свиња“)* (Рајковић). Важно је поменути и назив читавог игралишта за ову игру: **џолишиште** (у Кожељу: **џолкиште**) *с. игралиште за џолку (в.)* (Рајковић), као и име за онога који чува плочицу, тзв. гуцу, у овој игри: **џуцар** *м. онај ко чува џуцу (шј. камену плочицу) у дечјој игри зв. џучка или џуца (клис).* – *Сы си ши џуцар* (Рајковић).

в) Зуце

За игру зуце или зу налазе се у тимочком речнику Љ. Рајковића два назива, односно – један назив игре и један израз за исту игру: **игра на зу** ж. *игра зврике.* – *Ајде да играмо игру на зу. (Чешће се каже: „Ајде да се играмо на зу.“)* (Рајковић) и **на зу** изр. *Врста момачке игре из забаве. (Један стане испред друтих, десну руку подигне до лица и заклони поглед у страну шаком, а леву подметине под десну мишицу. Онда га неко од друћара снажно удари по шаци, а он треба да се хитро окрене и погоди ко га је ударио, док они сви дићнућих шака зује: зу-у-у ... Ако погоди, шај га замењује, а ако не, ошћаје он на мети све док не погоди.)* – *Ајде да се играмо на зу* (Рајковић).

г) Калишoиa

Ова игра се среће у Кривовирском Тимоку, а описана је код С. Ракић-Милојковић на следећи начин: *са одређене удаљености гаћа се каменом гаска по-*

⁷ Треба скренути пажњу на могућност да је аутор овога речника уз одредницу *џучка* омашком као синонимну за ову игру навео *клис*, такође чобанску игру. Аутору овога рада, на основу истраживања игара у другим деловима Србије, игре *џучка* и *клис* нису познате као истоветне, већ као две различите чобанске игре.

бодена у земљу и победник је онај играч који најдаље одбаца гаску од линије на којој стоје играчи (Ракић-Милојковић 1993: 66).

д) Педање сас шојаџу

Као и претходну игру, и ову игру налазимо у дијалектолошкој студији С. Ракић-Милојковић, а са следећим описом: *играч седи или клечи, а шојаџом (коју држи по средини) удари неколико љуша у земљу, да шојаџа одскочи и оглеши у ваздух. Тојаџа лежи најпре и прићом се окреће „педа се“, а победник је онај који је најдаље одбаца* (Ракић-Милојковић 1993: 67). На опис ове игре, само представљен на локалном идиому, такође налазимо у истој студији: *А има још једна игра, зове се педање. Седнеш, а можеш и да клекнеш на колена, и онда удараиш од земљу шојаџом, а онда кад је удариш, она се педа. Чија оде најдаље, тај си седи, а чија најближе, он стално иде, љокуља оне шојаџе и доноси, и ше значи игре тако се завршавају* (Ракић-Милојковић 1993: 85).

Ову игру помиње и Љ. Рајковићу своме речнику под одредницом *педање*, а опис је веома сличан претходном: *педање с. чобанска игра дреновим љрушовима (савијају се да би, кад се љусте, одскочили: победник је онај чији се љруш најдаље „педне“, а онај чији се најмање педнуо иде да, по казни, донесе љрушове)* (Рајковић).

ђ) Сшојељка

Још једна чобанска игра која се среће у Кривовирском Тимоку је и *сшојељка*, а описана је овако: *Игра је налик клису, мери се „колко педа“ играч одбаца дашчицу. Других дешаља мештани се не сећају* (Ракић-Милојковић 1993: 67). Ову игру такође помиње и Рајковић, само са друкчијим гласовним ликом, под одредницом *сшојељка* (*Сшубал*) *ж. љасширска игра налик клису* (Рајковић).

е) Различите чобанске игре које се играју шојаџама

Игре из ове групе, веома су налик једна другој, а оно што им је сасвим заједничко јесте основни реквизит – тојага, мотка, мочуга. Тако се код Љ. Рајковића среће чак шест назива за ове игре: *сшџка ж. 1. чобанска игра бацања еластичног љруша у шежњи да он од љдолате шшо даље одскочи. – Ајде да играмо сшџку, џаџање с. љасширска игра шшџовима (тађа се шшџом шшџ).* – *Къд сам бил овчар, волел сам да играм с друштво џаџање, џеџилка ж. 1. сшџара чобанска игра шојаџама. – Док имало овчари, имало и џеџилка, џуљћа ж. шшџоурако дрво које чобанџад у игри тађа, као и назив ше игре. – Чуљћа се љосшџи на меџан, ља ју шеџџ таџамо с шовађе, а шшџу игру зовемо и чуљћа, џилишџање с. 1. бацање и џилиџиџа м. играч у игри бацања (џилишџања). – Ивко Тимин бил је добар џилиџиџа, џиџкаџћа (у Кожељу: џиџкаџка) ж. чобанска игра шшџовима, па и назив за начин играња ове игре – џиџка се несвр. игра се џиџкања (в.).*

ж) Дићање

Још једна чобанска игра коју је забележио Рајковић јесте и *дићање*, која је налик свињњи: *дићање с. чобанска игра љоџуш „свињице“ (игра се дрџмићима, а умешо јаме служи линиџа)* (Рајковић).

2. Дечје игре

2.1. Жмурке

Називи за игру *жмурке* разноврсни су у тимочком крају, те се у речницима срећу следеће одреднице-именовања ове игре: *кушање* 2. *децја игра жмурке*. – *Ајде да се играмо на кушање* (Динић), *кушааш* м *децја игра жмурке*; *ујор*. *кушање* (2), *кушаашка*. – *Играла се деца на кушааш* (Динић), *кушаашка* ж. в. *кушање* (2), *кушааш*. – *У кушаашу едн жми, а дрући се кушају, па и после, онија што е жмал игражи* (Динић), *зайљувица* ж. *игра жмурке*. – *Кад смо били ђаци, играли смо и школицу и зайљувицу* (Рајковић), *кушаачка* ж *игра жмурке* (Рајковић) и *изразна залушаашку* изр. *жмурке*. – *Оче ли да се играмо на залушаашку?* (Рајковић). Очигледно је да је највећи део ових назива везан за назив *скушааш* (*се*) у значењу 'сакрити (се)', док је назив *зайљувица* мотивисан једним делом ове игре (уп. у наредном пасусу рада), а израз *на залушаашку* заснива се на начину играња.

У овим речницима може се пронаћи и назив за разбрајалицу која се изговара током игре *жмурке*: *заклашаља ж. врста децјих песмица* (*изговарају се при изв. зайљувању као игри*). – *Кад се зайљувемо, ми думамо: „Кој се засмева, / да поведе на мечку плечку“, а има и друћезаклашаља* (Рајковић); забележене су чак и речи које се изговарају у оквиру разбрајалице током почетног дела игре, док одабрано дете жмури, а остали учесници игре се сакривају: *једноколо* с. *прва реч у разбрајалици при децјем игрању жмурке* (Рајковић), при чему се у Динићевом речнику среће *једнојало*, што је објашњено као реч у разбрајалици, али није назначено да ли се ради о игри *жмурке*: *једнојало* реч у бројаници: *једнојало, двојало, тројало, четвјорјало, петјало, шестјало, сејман, дејман, ширчи зец, у клебец, у бабину њећ* (Динић), *двојало* с. *друга реч у разбрајалици при децјем игрању жмурке* (Рајковић), а код Динића *двојало* са истим описом као и *једнојало*, затим *широјало* с. *Трећа реч у разбрајалици при децјем игрању жмурке* (Рајковић), а код Динића – *широјало, четвјорјало, петјало и шестјало*, који се налазе под истим описом; затим *сејман* м. *седма реч у разбрајалици при децјем игрању жмурке* (Рајковић), а код Динића – *сејман*, потом *дејман* м. *осма реч у разбрајалици при децјем игрању жмурке* (Рајковић), што је код Динића – *дејман*, и на крају *девирац* м. *деветна реч у разбрајалици при децјем игрању жмурке* (Рајковић).

Онако како је описано бројање, тј. разбрајање, на самом почетку игре, речник Ј. Динића бележи и глагол којим се описује сам крај игре *жмурке*: *зайљуе* свр. 1. у *децјој игри „жмурке“ онај који „жмури“ после одређеног времена крене у игрању за посакриванима и кад некој открије викне „лу“ и изговори му име а заштим обоје ширче према месту на коме је онај жмурио, да један друјота (ко пре ситине) „зайљују“, њујући заиста у тај зид или сл. место. – Пу, Милане, зайљува ше* (Динић).

2.2. Кликери и ораси

Веома популарне дечје игре биле су оне са орасима. Касније, када су кликери стакленци стигли и у сеоска насеља, заузели су место ораха, мада их нису били заменили у потпуности.

Што се тиче игара са орасима, код Љ. Рајковића и Ј. Динића помиње се по једна игра, тј. иста игра са идентичним називом, док код Динића срећемо и један назив за реквизит, тј. за орах: **чив-шек** м. *божићна игра постојања да ли неко у руци држи два ораха („чив“) или три ораха („шек“) – ко погоди, биће срећан шестодине* (Рајковић), **чившек** м *игра орасима при чему неко у једној руци држи „чив“ (два ораха), а у другој „шек“ (три ораха), промеша их иза леђа, па други постојања у којој је руци „чив“, а у којој „шек“* (Динић). Назив за орах који се среће код Динића је следећи: **коњак** м 1. *орак којим играч у игри орасима постојања куће ораха саиграча. – За коњак се пробере најкрућији ореј* (Динић).

Нешто су бројнији називи за кликере којима се игра, а побележени су у Динићевом речнику тимочког говора: **клићер** м 1. *Слика кулица, кликер. – Најбољи су клићери из влашу од клаћер, клићерче с дем. од клићер (1), мали кликер. – Имал сам едно клићерче, па сам и неј испровил, кењац* м кликер, *слика клени кликер, паје* с кликер којим се постојања у игри кликерима (за разлику од кликера који служе као меше – кеке). – „Пуче му паје“, каже се кад саиграч својим кликером погоди *прошвнички кликер – паје и кека* ж 1. кликер који служи као меша у децој игри кликерима, за разлику од *пајеша*, кликера којим се постојања кека (Динић). Онај који игра кликере назива се **клићераш** м 1. *онај који игра кликере. – Ја сам билнајбољ клићераш* (Динић), док се за један од начина на који се играју кликери каже: **нашрајса се свр.** 2. *у децој игри кликерима тако сшане својим кликером уз прошвнички кликер да по овај айсолушно мора погодити (не може промашити). – Ал си ми се нашрајсал!* (Динић).

Посебно треба издвојити начине на које се именује побеђивање у играма са орасима и кликерима, јер је победа изузетно важан део ових игара, као – уосталом – и свих осталих игара. Тако се у тимочком речнику Ј. Динића срећу следеће глаголске лексеме са занимљивом метафоризацијом: **обере свр.** 1. *победи у игри кликерима или орасима и побеђенима узме кликере или орахе и сл. – Дњњс сам обрал Мишка Бојданица на клићери. – Колкогод пола да имаш све чу шест оберам, обира* несвр. 2. *побеђује у децој игри кликерима, орасима и сл. и побеђенима узима кликере, орахе и сл. – Стијално обирам Мишка Бојданица на клићери, не дам му да писне и ошури* свр. 1. *победи у децој игри кликерима или орасима или некој хазардној игри. – Ошурили по до ич* (Динић).

2.3. Јурке

Игра *јурке* је најтипичнија и најраспрострањенија децоја игра, пре свега зато што за њу није потребан посебан простор нити било какав реквизит, те се *јурке* срећу на територији читаве Србије. Тако се у тимочком крају срећу три врсте ове игре, чији су различити називи ексцерпирани из Рајковићевог речника: **поњешка** ж. *јурке (децоја игра). – Зберемо се по се играмо поњешку, јурка* ж. *децоја игра јурења (једно дете јури осталу децу, па оно ухваћено после јури, и тако до краја игре). – Ајде да играмо јурку, и шуја* ж. *једна од децојих игара, јурке. – Ајде да играмо шују* (Рајковић).

У речнику Ј. Динића среће се и један израз који представља део играња *јурке*, па тако добијамо и опис начина играња: **кључ – кайанац**, изр. *који изговара поњени играч у игри „јурке“ када види да ће по погонити сштићи и додирнути*

шако искључити из игре, а да се то не би догодило он закачи мале прстиће један за други и изговори „кључ – катанац“, па ако га топилац и додирне то се не важи (Динић).

2.4. Зимске игре

Једна од најзаступљенијих дечјих зимских игара јесте санкање, па се тако и у речницима тимчког говора може наћи назив за зимску игру санкање. Овај је назив код Љ. Рајковића истовремено и именовање места на коме се санка: **вузаљћа** ж. 1. клизавица на којој се санкају деца. – Запирољил снећ вузаљћу, па че нећи онде главу да си сипоши! 2. санкање. – Дечијана ошоше на вузаљћу, **вузјалица** (Бучје) ж. 1. в. вузаљћа. – Туј деца најраил вузјалицу, пази да не паднеш (Рајковић), док су код Ј. Динића то искључиво називи за (клизаво) место на коме се деца клизају и које сама на познат начин праве: **вузаљћа** ж. ујор. вузјаница, вузјаница, вузница, **прзаљћа**. 1. клизавица по којој се клизају деца. – Къд е јака зима, а нема снећ, ми сипемо воду и најраимо вузаљћу, па се вузамо (Динић), **прзаљћа** ж. 1. место које је удешено за клизање, клизавица – Место да узнеш да чипаше и да исуеше, ви цел дън на прзаљћу. – Најбоља е прзаљћа била торе од Целина, па доле до пошок (Динић).

Код Динића се среће и неколико назива за различите врсте дечјих санки: **мошор** м. двоје дечје саонице гаском сјојене једна иза друге, од којих су предње покрећне и служе за управљање, **доб** – У Дубраву су првњи имали мошор Мишко и Славко на бабу Кашарину, **ојленће** ж. дечје саонице са ојленима.⁸ – Мишко е први имал ојленће, башта си му најраил, и не ни давал да се и ми на њи малко повозимо. Од малена си е бил себичан, **цејогуће** ж. дечје саонице најрављене од шараба, шако да су саоници две краће, најред увис зашиљене шарабе, одозго појречно сјојене леђима (Динић).

Поред санкања, у речнику Љ. Рајковића наилази се и на још једну зимску дечју игру, која међутим није прецизније описана: **лисичо оро** с. врста дечје игре (по снећу, у крућу). – Е л ште се наиірали лисичо оро? (Рајковић).

2.5. Школице

Игра школице је веома заступљена у јужној и југоисточној Србији, па тако и у тимчком крају. Нажалост, у оба речника из којих је ексцерпирана грађа не може се видети тачан опис игре, односно, чак ни самог назива те игре нема у речницима. Ипак, о постојању ове игре сведоче две именичке лексеме које су у вези са њом и којима се именују сегменти њеног играња: **обиколка** ж. 3. једна од фигура у дечјој игри школице. – Прво иде „обиколка“, па после „царство“ (Динић), **царство** с. фигура и поље у дечјој игри школице. Код извођена фигуре царства играч, који у том тренутку има највише сакупљених поена, сјане испред школице леђима окренућ ној и преко главе баца циљницу у њу, с циљем да

⁸ Ради ближег појашњења изгледа санки са ојленима овде ће бити дат опис ојлена из речника Ј. Динића: **ојлен** м. водоравна тредица са сипуицама, предња и задња, на зајрежним колима или саоницама преко које се оставља душаме (Динић).

погоди једно од играчких поља и то по могућству оно које ће највише главобоље завађати осталим саиграчима, пошто они у њега не смеју улазити, него га морају прескакаћи (Динић).

Поред ове игре, у речнику Љ. Рајковића налази се и једна веома слична игра, која се зове **кленсалаћа** ж. децја игра коју играју махом девојчице скакућући на једној ноzi и ушерујући плочку (пличицу) од ћерамиде у обележено место (игра слична школици) (Рајковић).

2.6. Игре са лоптом

Лопта је на селу била превасходно прављена од свињског меха, затим од крпа – позната као **крпењача**, а тек је доцније у двадесетом веку могла да се нађе на селу покоја гумена лопта, или она права – кожна. Ипак, деца су и поред тешког долажења до лопте, играла са њом различите игре, а понајвише фудбал који су играли дечаци.

Тако је фудбал у речнику Љ. Рајковића именован као **вубал** м. 1. фудбал, фудбалска лопта. – *Купил ми башиа вубал*. 2. фудбалска игра. – *Милча игра вубал за „Слоћу“* (Рајковић), а код Ј. Динића као **фузман** м. фудбалска лопта, фудбал. – *Дечијана штурну и цел и гън нема, а къд и пийаши куде су били, велу да су ришали фузман* (Динић), док се прекршај у фудбалу назива **ени** м. играње руком у фудбалу (као прекршај). – *Найраил ени, ња из слободни ударац примимо њол* (Рајковић). У Рајковићевом тимочком речнику има још неколико лексема везаних за ову игру, па се тако јакo шутирање лопте именује глаголом **цейне** свр. 2. шућне јакo. – *Къд Зоран цейне лопту, она прелети у Ванчино*, док се за грубо играње бележи глагол **крља** ж. несвр. *грубо игра* (фудбал), *фаулира*. – *Немој да ме крлаши!*, или глаголска именица **крљање** с. *фаулирање, грубо играње* (фудбала), а онај који грубо игра назива се **крљација** м. *њеј. груб играч* (у фудбалу) (Рајковић).

Поред фудбала, деца су у Тимоку са лоптом играла и следеће игре: **одбивање** – **набивање** изр. *децја игра лоптом на један њол, њри чему једни играчи „одбивају“ лопту од њола, а грући је „набивају“ у њол* (Динић), **цейиџаче** ж. *pl. tant. децја игра лоптом*. – *Да л че се задовољиш с њеј цейиџаче?!* (Рајковић), **кошара** ж. *врста децје игре (игра се лоптом крпењачом)* (Рајковић).

2.7. Игре са каменчићима

Једна од изузетно познатих игара са каменчићима била је и игра **џилка** ж. 2. *децја игра ситним шареним каменчићима, а и сам каменчић у њој игри, џилка*. – *Ајде да играмо џилку*. – *Серче ми егна џилка у шраву* (Динић); такође, наилазимо и на глаголску лексему којом се именује играње пиљака: **џилка се несвр. игра се џилка**. – *Седевће, ајде да се џилкамо* (Динић) или **џилкање** с. *џл. им. од џилка се* (Динић).

Још једна игра са каменчићима која се помиње у речнику Љ. Рајковића је **џојкање** с. *врста децје игре. (Игра се са џећ каменчића зв. џојичици, који се бацају увис и дочекују на награници шаке)*, а каменчић са којим се игра назива се **џојичи** м. *каменчић у децјој игри зв. џојкање (в.)* (Рајковић).

2.8. Игре са кајом

У речницима тимочког говора Ј. Динића и Љ. Рајковића срећу се четири назива за игре са капом, које су биле веома популарне међу децом, а од којих су прва три синонимна именована исте игре, док је четврти назив дат за игру која није посебно описана: **чушкаја** ж. 1. дечја игра у којој се каја ћушка ноћама, ћушкаја. – Ирамо се на чушкају, ја моју сцетише (Динић), **пошкајушка** (Мањинац) ж. дечја игра кајама (шупира се каја онога дечака који у прескакању једном ноћом поређаних каја нагази неку кају) (Рајковић), **ћушкаја**. – Нее враи нећо шија, нее чушкаја нећо пошкајушка (Рајковић), **варка** ж. 2. дечја игра с кајом (Рајковић).

2.9. Арјачкиње-барјачкиње

Једна од изузетно популарних старинских дечјих игара, али коју деца играју и дан-данас јесте игра арјачкиње-барјачкиње. Ову игру најчешће играју девојчице, али она може бити и игра мешовитог типа, тј. могу је играти дечаки и девојчице заједно. У речнику Љ. Рајковића налази се следећи опис ове игре: **арјачкиње-барјачкиње** ж. мн. једна дечја игра. (Деца стоје, држећи се за руке, у две врсте на растојању од двадесетак корака, и онда једна врста узвикује: „Арјачкиње, барјачкиње, кога очеће?“ Друја на то одговори, на пример: „Очемо силну Гроздану“, на шта се прозвана девојчица залећи и покуша да пробаци, тј. да пресеца, прошивничку врсту. Ако у шоме успе, онда она одводи једној са тој места у своју врсту, коју шако по бројности ојачава, а ако не успе, онда остаје тамо, те ојачава по броју шу врсту. Врсте се наизменично позивају. Побеђује на крају она бројнија). (Рајковић).

2.10. Еленица

Ово је једна од забавних дечјих игара намењених искључиво девојчицама, чији се опис може пронаћи у Динићевом речнику тимочког говора: **еленица** ж. дечја женска игра у којој више девојчица поседају у крућ и ставе своје кажијрстише на неку илочу, а једна од њих својим кажијрстишем пошиче њихове говорећи: еленице, илешенице, домузаре, докашаре, чив, чићуљин, маршин, дујичин, прескач. На чији прст дође реч „прескач“ та девојчица излази из реда (Динић).

2.11. Остале дечје игре

Поред претходно наведених игара, у оба дијалекатска тимочка речника помиње се још неколико дечјих игара уз које су дати сасвим сведени описи, или пак за неке од игара готово уопште нема описа у оквиру дате речничке одреднице, те ће стога бити сврстане у ову засебну групу игара. Међу тим играма су следеће, од којих је само прва наведена у речнику Ј. Динића, а све остале у Рајковићевом речнику: **прваљушка** ж. 2. игра у којој се деца прешурају једно преко другој. – Къд летну, иде едно време прваљушка, ја се после смире (Динић), **преријушка** ж. дечја игра међусобној прескакања. – Слојни се да се ирамо на преријушку, **ћарење** с. врста дечје игре у којој се уишребљава коси из колена јаћеша

или јаретиа (шзв. кьшък, в.), **шилличи** т. рl. tant. сшаринска дечја иіра бацања нечеі шиласшоі с циљем да се врхом пободје у земљу или дрво (нож, дуіачак ексер и сл.), **йеіеруіа** ж. забавна дечја иіра која се оіледа у ударању йо води (кад се на йовршини йојаве „крилица“, онда се шшайом йресецају), **фрфља** несвр. йодражава звук мошора изіоварајући: фр!-фр!. – Иірамо се у амбар, а Сшанко доваши шочак од шријер и фрфља, божном вози шомобал, **крйіуз** м. вршја дечје иіре, **роб** м. вршја дечје иіре. – Роб се више не иіра, **шайће-лайће** с. једна дечја иіра. – Шайће-лайће, ко мој друі?, **чуља** ж. вршја дечје сшаринске иіре (иірали су је и чобанчићи) (Рајковић).

*

Игру шах, која је углавном намењена старијим мушкарцима, није било могуће сврстати ни у једну од већ наведених група игара. Иако, стриктно гледано, ову игру не бисмо сврстали у традиционалне друштвене игре тимочке области, она ће овде бити поменута с обзиром на њену заступљеност и дуговечност. Дакле, код Ј. Динића помиње се игра шах, као и начин накоји би ову игру требало играти: **шак** м, иіра на 64 йоља; іарнишурa шаха; йошез у иіри шаха, шах. – Оч ли да иірамо шак? – Куде ши је онија швој шак? – Е, сь да истіриши егьн шак. в. држ іа у шаку (Динић), **држ іа у шаку** изр. сшално се шахирај у иіри шаха (Динић).

Игра која јетакође углавном намењена старијим мушкарцима јесу *домине*, и она се налази у оба ексцерпирана тимочка речника. Такође, у њима се јавља и одредница са називом за играча домина: **доминшос** (Минићево) м. жар. иірач домина. – Нишша не рабоши, възгьн је с онија њеіови доминшоси у йенсионерско (Рајковић), па и назив за једну плочицу домина: **камен** м. 5. йлочица у иіри домина. – Камен код чичу (Динић).

Овде ће бити наведен још један важан детаљ везан за игре, а то су лексеме које сведоче о значају побеђивања у било којој врсти такмичења, па тако у тимочком речнику Ј. Динића налазимо следеће глаголе: **расшурри** свр. 3. йобеди некоіа у иіри великим резулшашом. – Расшуррили іа на клићери, све му узели, **расшурница** ж. 4. йобеђивање йрошивника у некој иіри. – Гледај, ко му іраи мрасшурницу, **сакашш** несвр. 3. йобеђује у некој иіри. – Моєта друіара Свешу сам сакашшил на шак (Динић).

3. Дечје иірачке

У овом делу рада разврстаћемо дечје играчке на мушке, женске и универзалне, како би називе играчака из два дијалекатска тимочка речника било лакше систематизовати и дати њихов преглед. На самом почетку треба навести саму именичку лексему *иірачка*, која је у речнику тимочког говора Љ. Рајковића представљена на следећи начин: **иірачка** ж. иірање (дечје). – Иірачка – илачка! (Рајковић).

3.1. Иірачке за дечаке

Под групом играчака за дечаке могу се пронаћи две врсте пиштоља-играчака: **кайислар** м. дечији йишшол који од целоі набоја има само кайислу. – Узне ка-

иислар, ња вечером њлаши девојчичи с њеј (Динић), и њанњурач м. дечији њишићољ са њлућаним зањушачем, њремазаним екњилозивном мањеријом, као мењком. – Тој њанњурач, њој не ињтин њишићољ, не мож ме с њеј уњлашиши (Динић). Ову другу врсту дечјег пиштоља наводи Рајковић у свом речнику: *њамњурач м. дечији њишићољ (ињрачка) са мењима од њлуње. – Куњи ми, нано, њамњурач (Рајковић).*

3.2. Ињрачке за девојчице

Као пандан играчкама за дечаке, у групи играчака за девојчице нашле су се две врсте лутака: *њуњуњка ж. луњка од кукурузној клиња или од њалице кукурузној клиња са њлавом од њесња, коју мајка њрави девојчици, за разлику од кукле коју девојчица и сама њрави од крињица (Динић), кукла ж. 1. луњка од крињица коју девојчица њрењежно сама њрави, за разлику од њуњуњке коју јој њрави мајка; уњор. њуњуњка. – Мињица си њраи куклу, да се забала (Динић), па тако и куклица ж. дем. од кукла (1). – Женско дечије се ињра с куклице, мушко одма некво дела (Динић), или кукличка ж. дем. и хњи. луњкица од криња коју њрави сама девојчица. – Е л ми убава кукличкава? (Рајковић).* Такође, у речнику Љ. Рајковића може се прочитати и посебан назив за девојчицу која се игра са луткама, а који заправо сведочи о узрасту женског детета: *кукларка ж. девојчица која се ињра луњкама. – Јоњ је она кукларка (Рајковић).*

3.3. Универзалне ињрачке

У групи универзалних играчака биће сврстане све играчке чији су називи ексцерпирани из два дијалекатска речника, а које нису сврстане у прве две групе будући да је реч о онима са којима су се играле и дечаци и девојчице, независно од узраста.

Традиционална играчка коју су правила и деца сама, а која се у два тимочка речника среће под различитим синонимним називима, јесте **вудало**; а. *дењја ињрачка начињена од дрвеној колуња са две руйице на средини кроз које је њровучен бескрајни конац. Кад се канай усуче расњезањем се њочкић окреће и њроизводи зујање и брујање; б. Вудало се ињио њако њрави од њанке дањицице везане за канай која звижди када се словињо руком окреће у круњ; уњор. Врждало, вуждало, врждаљња, звиждало. – Мен је мој чња Деса њраил вудало (Динић), вуждало – Колко ња њорчено расње зањвуждало њо њоја ко вужди, вуждаљња, звиждало.⁹*

(Динић), **врждаљња** ж. *дењја ињрачка начињена од дрвеној њочкића који у средини има две руйице кроз који се њровуче бескрајни канай, чијим се расњезањем њочкић доводи до окрењања и брујања (Рајковић).*

Играчке које производе звук, као што то чини и претходно поменута играчка, јесу **звечке**. У прегледаним речницима тимочког говора јавља се неколико различитих назива за врсте звечки којима се играју деца, при чему је први забележен у речнику Ј. Динића, а сви остали у речнику Љ. Рајковића: **свечка** ж. *дењја ињрачка која звечи, звечка. – Ако дечије њривове зљњжи ња сњс свечку*

⁹ Глагол који описује звук ове играчке представљен је у речнику Ј. Динића као **вуди несвр. 2. Вудалом њроизводи зрјање. – Досња си вудел с њој њвоје вудало (Динић).**

(Динић), *свекалћа* ж. звечка, *чокало* с. 1. Звечка, *дрњало* с. 1. звечка, *шракало* с. 2. деџа звечка, *тропка* (Пошркање) ж. звечка. – За ровљиво деџе шреба шройка (Рајковић). Поред звечки, играчке које производе звук јесу и *џунџало* с. чекеџало, чекеџалка (Рајковић) и *удило* с. деџе џусле (*йраве се од лесковине*) (Рајковић).

Поред ових, очигледно веома популарних играчака, у тимочком крају срећу се још и следеће: *еройланче* с. 2. итрачка у виду авиона начињена од вешто испресавијане харџије. – Праили смо еройланчичи од арџију, па кџ се учийшељ обрне кџм шаблу ми и врљамо, а он ни йосле бије (Динић), *вешрило* с итрачка од иайира која се окреће на вешру или кад деџе шрчи. – Куйили му вешрило на вашар. – Ја си сам ираим вешрило, од ирџанку (Динић), *врндало* с. 1. чиџра. – Забаља се с врндало (Рајковић).

Закључне најомене

Велики значај свих дијалекатских речника, па тако и *Тимочкој дијалекаџској речника*, аутора Јакше Динића, и *Речника шимочкој йовора*, аутора Љубише Рајковића Кожељца, лежи у изворности и богатству њихове грађе, али ипак треба имати на уму да сакупљачи дијалекатске лексике нису у могућности да сваку народну реч чују или прибележе, а може се десити и да им се понешто учини недовољно важним или занимљивим, те се тако не нађе у њиховом речнику. Управо би из наведених разлога било важно детаљније испитати традиционалне друштвене игре (па и деџе играчке) тимочког краја путем усмереног теренског рада, те на тај начин прикупити и прибележити оно што још увек живи у памћењу Тимочана, што посебно може бити важно с обзиром на аметанастајичност ове области. Дакле, у тимочкој би области требало додатно истраживати како би се можда прибележила још понека од чобанских игара, а свакако и бар нека игра са посела.

Током послератног периода, уз све врсте социјалних промена, уз продор нових технологија и захтеве модерног друштва, неминовно је дошло и до великих промена на плану традиционалне културе. Дакле, кроз нека шира истраживања било би важно сагледати шта се до најновијег периода десило са традиционалним друштвеним играма, какве су се промене одиграле током протеклих година, те да ли су се ове игре изгубиле, или и даље живе, и у ком облику, тј. да ли су модификоване, да ли се њихови реквизити данас фабрички праве, да ли су неке од њих прерасле у, на пример, неку врсту спорта итд. На сва постављена питања одговор би сасвим сигурно дало једно опсежно испитивање на тимочком терену, а досадашња испитивања представила су ширину ове теме и, наравно, отворила многа додатна питања, што се може сагледати и из овога текста.

После ових закључних напомена, које свакако указују на изузетну важност како досадашњих тако и будућих истраживања на пољу традиционалних друштвених игара, па посебно и на компаративно усмерена истраживања, аутор овога прилога желео је да и једним кратким дијалекатским текстом, забележеним пре четврт века у Кривовирском Тимоку, живописно представи значај и заступљеност ових игара у тимочкој области: *Па ми смо раније, када смо чували*

овце, ми се сакујимо овчари, ми се сакујимо овчари и онда шћа ће да радимо, овце пасу, ми онда ајде да итрамо мало калишоју, клис, онда шу има човиња, разне итре има шу још. Да, има и оно педгање, шћа ти ја знам, сас шојату, кој више гас одбаца, он седи, а она кој најближи, он иде шо доноси и шако шо проводимо дани. Овце зайландују шамо на пландишће, ми шћа ће да радимо, итрамо се. Друго не знам још шћа све нисмо радели као деца ... смо итрали. (...) Ешо раније смо ми чували шу стоку по планине (Ракић-Милојковић 1993: 85).

Извори

- Динић, Јакша, 2008. *Тимочки дијалектски речник*. Монографије 4. Београд: Институт за српски језик Српске академије наука и уметности.
Рајковић, Љубиша Кожељац, 2014. *Речник тимочкој говора*. Неготин: Књижевно-издавачко друштво Лексика (Зајечар : Деркс).

Литература

- Антонијевић, Драгослав, 1982. *Обреди и обичаји балканских стоочара*. Београд: Српска академија наука и уметности, Балканолошки институт.
Ракић-Милојковић, Софија. 1993. Пастирска терминологија Кривовирског Тимока. У: *Српски дијалектолошки зборник: расправе и траја*, књига 38, стр. 11–148.
Станојевић, Маринко, 1940. Тимок. У: *Српски етнографски зборник*, књига LV. Насеља и порекло становништва, књига 29. Београд: Српска краљевска академија.
Челиковић, Борисав (прир.). 2011. *Насеља српских земаља*. Београд: Службени гласник и САНУ.

Nina Aksić

TRADITIONAL BOARD GAMES AND CHILDREN'S TOYS OF TIMOK

Game represents an important part of non-material heritage. This paper is on the review and selection of traditional board games in the area of Timok. Material shown in this paper has been excerpted from the two dialect dictionaries of the speech of Timok and one dialect monograph study connected to the shepherd's terminology.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(497.11-11)(082)
902/904(497.11-11)(082)

ЕТНО-културолошки зборник за проучавање културе источне Србије и суседних области : [духовна и материјална култура становништва Источне Србије и суседних области] / главни и одговорни уредник Сретен Петровић ; уредник Недељко Богдановић. – Сврљиг : Етно-културолошка радионица, 2016 (Београд : Чикоја штампа). – 167 стр. : илустр. ; 24 см. – (Етно-културолошка радионица – Сврљиг ; књ. 20)

На спор. насл. стр.: Ethno-cultural Annals for the Study of the Culture of Eastern Serbia and the Neighbouring Regions. – Тираж 300. – Стр. 11-12: Предговор / Сретен Петровић, Раде Милојковић, Недељко Богдановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз поједине радове. – Summaries.

ISBN 978-86-907131-6-5

1. Ств. насл. на упор. насл. стр.

а) Народна култура – Источна Србија – Зборници б) Источна Србија – Етнолошка истраживања – Зборници с) Источна Србија – Антрополошка истраживања – Зборници д) Источна Србија – Археолошка истраживања – Зборници

COBISS.SR-ID 225249548